

**§1–2. Қазақстанда көшпелі малшаруашылығы
және егіншіліктің дамуы**

Оқу мақсаты:

- ✓ Қазақстан халқының тіршілікті қамтамасыз ету жүйесінің қалыптасуына және дамуына табиғи-географиялық факторлардың әсерін зерттеу;
- ✓ көшпелі малшаруашылығы және егіншіліктің ерекшеліктерін «тіршілікті қамтамасыз ету жүйесі», «қоныстану жүйесі», «эко-жүйе» ұғымдарын пайдалана отырып анықтау;
- ✓ картаны пайдаланып, дәстүрлі шаруашылық қызмет түрлерін жіктеу.

Тірек сөздер:

Қазақша	Орысша	Ағылшынша
Еуроцентристік тұжырымдама	Евроцентристская концепция	Eurocentric concept
Эрозия	Эрозия	Erosion
Суару қондырғылары	Ирригационные сооружения	Irrigation facilities

Тақырыпқа шығу:

«Халықтардың дамуы мен шаруашылық-мәдени ерекшеліктерінің қалыптасуында географиялық және экологиялық фактор үлкен рөл атқарады».

Л.Н. Гумилев

Автор пікіріне өз көзқарасыңды білдір.

1. Көшпелі малшаруашылығының қалыптасуы. Қазақстан аумағының табиғи және климаттық ерекшеліктері, яғни экожүйесі жергілікті тұрғындардың шаруашылық түрінің қалыптасуына ежелден-ақ тікелей әсер еткен. Ежелгі тұрғындар тіршілік ортасының өзгеруіне қарай біртіндеп егіншіліктен малшаруашылығына көше бастады. Шамамен б.з.б. II мыңжылдықтың соңындағы қуаңшылық жағдайында егіншілікпен айналысу тиімсіз болды. Қазақстан аумағының басым бөлігін шөлейт жерлер алып жатыр. Күн радиациясы өте жоғары, қуаңшылық жиі орын алып отырады.

Су көзі мен жайылымдық жерлердің тапшылығы, аумақтағы өсімдіктердің жеткіліксіздігі табиғи мал азығы қорының тарылуына әкелді. Жер құнарлығы төмендеп, **эрозияға** ұшырау қаупі артты. Біртіндеп мал басының саны көбейді. Мұның бәрі адамның өмір сүру ортасына икемделіп, әлеуметтік-мәдени бейімделудің ерекше түрін таңдауына мәжбүр етті. Ол көшпелі малшаруашылығының орнығуына жеткізді. Жайылымдық алқаптарды егіншілік мақсатында пайдалану өнімділікті арттырмады. Ұлы далада егіншілікке аса тиімді балама ретінде көшпелі малшаруашылығы дамыды.

Көшпелілер өмірі табиғи заңдылықтарға бейімделіп, тіршілікті қамтамасыз ету жүйесі, қоршаған ортаны игеру тәжірибе-

Қызықты дерек

Көшпелі табиғи-шаруашылық түрлері Қазақстанмен қатар, Моңғолия, Араб түбегі мен Солтүстік Африка аумағында қалыптасты.

Бүркіт ұстаған саятшы. С.М. Дудиннің суреті

Қорыта айтқанда, қазақ халқы малшаруашылығымен қатар, егіншілік кәсібімен де айналысқан. Егіншілік кәсібі Оңтүстік Қазақстан мен Жетісу өңірінде ертеден дамыған. Оған дәлел ретінде оқулықта келтірілген картада суармалы егіншілік және бау-бақша өсіретін аймақтар анық көрсетілген.

Тарихи дәстүр негізінде қалыптасқан малшаруашылығы мен егіншілік саласы бүгінгі күні ірі жетістіктерге жетті. Ауылшаруашылығы өніміне жаһандық сұраныс өсіп отырған қазіргі уақытта өндіріске жаңа технологияларды кеңінен енгізу керек.

- ?**
1. Көшпелі қоғамда таптық бөлініс (бай мен кедей) болды ма?
 2. XVIII–XIX ғасырларда көшпелі қазақ қоғамына орыс зерттеушілері қызығушылығының арту себебі неде?
 3. «Көшпелілер тек малшаруашылығымен айналысты, өздері өнім өндірмеді». Бұл пікірге қалай қарайсыңдар?
 4. Қазақ қоғамындағы ауқатты көшпелілердің рөлі қандай еді?
 5. Қазіргі уақытта республикамыздың қай өңірлерінде егіншілік басым дамыған?

ке жүгінеді: біреуі астықты жоғарыға шашады, 2-3 не одан көп адам қаппен желпіп жел тұрғызады, осылайша астық ұшырылып кептіріледі. Бірақ бұл басқа амал жоқ кезде, тағамға пайдаланатын ештеңе қалмағанда болатын сирек жағдай, әдетте, қазақ бұл арада уілдеп тұратын желдің соғуын сабырмен күтеді.

Өзіне қысқы азыққа қажет тары немесе өзге астық түрін есептеп алған егінші қазақ оны ауылға әкеледі, әйелі оның барлығын қабығынан тазартады. Бұл үшін тарыны (сәл уақыт) шойын қазанда қуырып, келіге түйеді, содан кейін тазаланған және қуырылған дөнді (арнайы жасалған мықты жүн) қаптарға салады. Тарының қалған бөлігін ұра қазып, соған көмеді, ол арада тары қыс бойы немесе керек болғанша сақталады».

Егіншілік туралы /Уәлиханов Ш. Көптомдық шығармалар жинағы. – Алматы, 2010, 3-том, 162-бет.

Көшпелілер астықты бастыруда қандай әдістерге жүгінді?

§3–4. Қолөнер мен кәсіптер

Оқу мақсаты:

- ✓ этнографиялық материалдардан қазақтарда қолөнер мен кәсіптердің дамуын сипаттау.

Тірек сөздер:

Қазақша	Орысша	Ағылшынша
Автохтонды	Автохтонный	Autochthonous
Қалау (тұрмыстық дәстүр)	Калау (бытовая традиция)	Kalau (household tradition)